UOT: 33.

Yusif Əziz oğlu ƏLƏKBƏRLİ
Bakı Dövlət Universiteti, magistr
yusif.alakbarli262@gmail.com

Fərid Fikrət oğlu BABAYEV
Bakı Dövlət Universiteti, dosent
farid.babayev.bsu@gmail.com
10.30546/1.72.2024.23

DAVAMLI İQTİSADİ İNKİŞAFIN MÜƏYYƏNLƏŞDİRİLMƏSİNƏ METODOLOJİ YANAŞMALAR

Xülasə

Tədqiqatın məqsədi-davamlı iqtisadi inkişafın qiymətləndirilməsində istifadə olunan müxtəlif metodoloji çərçivələri tənqidi şəkildə qiymətləndirmək və müqayisə etmək, güclü, zəif tərəfləri və təkmilləşdirilməsi lazım olan sahələri müəyyən etməkdir.

Tədqiqatın metodologiyası-davamlı iqtisadi inkişaf kontekstində müxtəlif metodoloji yanaşmaların səmərəliliyini və tətbiqini qiymətləndirmək üçün mövcud ədəbiyyatın hərtərəfli nəzərdən keçirilməsini, nümunələrin təhlilini və müqayisəli çərçivənin işlənməsini nəzərdə tutur.

Tədqiqatın praktiki əhəmiyyəti-siyasətçilərə, tədqiqatçılara və maraqlı tərəflərə dayanıqlı iqtisadi inkişaf təşəbbüslərinin qiymətləndirilməsi və istiqamətləndirilməsi üçün ən uyğun metodoloji yanaşmaların seçilməsi və tətbiqi, sübuta əsaslanan qərarların qəbul edilməsini təşviq etmək üçün dəyərli fikirlərin təmin edilməsindən ibarətdir.

Tədqiqatın nəticələri-metodoloji yanaşmalar arasında nüanslı fərqləri ortaya qoyur, onların müvafiq töhfələri və məhdudiyyətləri haqqında nüanslı bir anlayış təklif edir və bununla da metodologiyaların praktikada daha məlumatlı seçilməsinə və tətbiqinə imkan verir.

Tədqiqatın orijinallığı və elmi yeniliyi-onun müxtəlif metodoloji yanaşmaların hərtərəfli və tənqidi təhlilindən, dayanıqlı iqtisadi inkişafın qiymətləndirilməsində onların faydalılığı və çatışmazlıqları haqqında vahid perspektiv təklif etmək üçün mövcud biliklərin sintezindən, elmi-tədqiqat metodologiyasının inkişafına töhfə verməkdən irəli gəlir.

Açar sözlər: davamlı inkişaf, metodologiya, iqtisadi qiymətləndirmə, davamlılıq ölçüləri, qərar qəbuletmə vasitələri, inkişafın qiymətləndirilməsi.

Giriş

Davamlı iqtisadi inkişaf ətraf mühitin bütövlüyünü qoruyarkən və sosial bərabərliyi təşviq edərkən iqtisadi artımı dəstəkləmək üçün ahəngdar və balanslaşdırılmış yanaşmanı təmsil edir. Cəmiyyətlər iqlim dəyişikliyi, resursların tükənməsi və sosial bərabərsizliklərin yaratdığı çətinliklərlə mübarizə apardıqca, davamlı iqtisadi inkişafa ehtiyac getdikcə daha çox aktuallaşır. Dayanıqlı iqtisadi inkişaf gələcək nəsillərin öz ehtiyaclarını ödəmək imkanlarına xələl gətirmədən indiki dövrün ehtiyaclarını ödəməyə çalışır. O, ekoloji və sosial mülahizələri birləşdirərək ənənəvi iqtisadi artım anlayışını aşır. Davamlı iqtisadi inkişaf qəbul edir ki, iqtisadi tərəqqi ətraf mühitin deqradasiyası və ya sosial bərabərsizliklərin kəskinləşməsi hesabına baş verməməlidir. Zərif tarazlıq yaradan o, rifahın əhatə olunduğu, ekoloji resursların qorunduğu və sosial rifahın prioritet olduğu gələcəyi nəzərdə tutur.

Davamlı iqtisadi inkişafı başa düşmək və kəmiyyətcə qiymətləndirmək ənənəvi iqtisadi ölçülərdən kənara çıxan möhkəm metodoloji yanaşmalar tələb edir. Metodologiyalar iqtisadi, ekoloji və sosial ölçülər arasında mürəkkəb qarşılıqlı əlaqənin hərtərəfli qiymətləndirilə biləcəyi analitik çərçivələr kimi xidmət edir. Bu yanaşmalar nəinki inkişafın mövcud vəziyyətinin nüanslı başa düşülməsini asanlaşdırır, həm də davamlı nəticələrə nail olmaq üçün potensial yollar haqqında anlayışlar təqdim edir. Sistematik metodologiyalardan istifadə etməklə, siyasətçilər, tədqiqatçılar və ma-

raqlı tərəflər davamlı inkişafın mürəkkəb mənzərəsini dəqiqliklə və uzaqgörənliklə idarə edə bilərlər.

Birləşmiş Millətlər Təşkilatı tərəfindən Dayanıqlı İnkişaf Məqsədlərinin (DİM) qəbul edilməsi 21-ci əsrin çoxşaxəli çağırışlarının həllinə qlobal öhdəliyi vurğulayır. Bu məqsədlərə nail olmaq tərəqqini hərtərəfli qiymətləndirə və qərarların qəbuluna rəhbərlik edə bilən metodoloji əsas tələb edir. Dayanıqlı iqtisadi inkişaf DİM-lərdə öz əksini tapdığı kimi, yoxsulluğun aradan qaldırılmasına, inklüziv iqtisadi artımın təşviqinə və planetin qorunmasına çalışır. Metodoloji yanaşmalar bu məqsədlərə doğru irəliləyişlərin ölçülməsində mühüm rol oynayır və xalqların davamlı və ədalətli gələcəyə mənalı töhfə verməsi üçün yol xəritəsini təmin edir. Metodoloji incəlikləri araşdırdıqca aydın olur ki, davamlı iqtisadi inkişafa can atmaq sadəcə bir seçim deyil, həm də indiki və gələcək nəsillərin rifahı üçün kollektiv məsuliyyətdir.

Davamlı iqtisadi inkişafın əsas komponentləri

Davamlı iqtisadi inkişaf tarazlı və ədalətli gələcəyi təmin etmək üçün iqtisadi, ekoloji və sosial ölçüləri birləşdirən hərtərəfli və bir-biri ilə əlaqəli çərçivədir. Bu mürəkkəb konsepsiyanı tədqiq etmək üçün biz davamlı inkişaf üçün sütun kimi xidmət edən üç əsas komponenti müəyyən edə bilərik: iqtisadi rifah, ətraf mühitin davamlılığı və sosial bərabərlik.

1. İqtisadi rifah

Ümumi Daxili Məhsul uzun müddət bir ölkənin iqtisadi sağlamlığının əsas göstəricisi olmuşdur. Bununla belə, ənənəvi ÜDM metrikası məhdudiyyətlərə malikdir, çünki o, ilk növbədə müsbət və mənfi töhfələr arasında fərq qoymadan ümumi iqtisadi məhsulu ölçür. Davamlı iqtisadi inkişaf nüanslı yanaşma tələb edir, burada ÜDM göstəriciləri ətraf mühitə və sosial təsirləri nəzərə alan göstəricilərlə tamamlanır. Bu artımın ətraf mühitin pozulması və ya sosial bərabərsizliklər hesabına əldə edilməməsini təmin etmək üçün davamlı və qeyri-davamlı iqtisadi fəaliyyətlər arasında fərq qoyulmasını nəzərdə tutur.

İqtisadi artım rəqəmlərindən başqa, cəmiyyət daxilində gəlirlərin bölüşdürülməsini araşdırmaq inkişafın inklüzivliyini qiymətləndirmək üçün çox vacibdir. Gəlir bölgüsündə qeyri-bərabərlik sosial gərginliyə səbəb ola bilər və uzunmüddətli davamlılığa mane ola bilər. Gini əmsalı kimi gəlirlərin bölüşdürülməsi modellərini qiymətləndirən metodologiyalar siyasətçilərə iqtisadi bərabərsizlik problemlərini müəyyən etməyə və həll etməyə kömək edir. Davamlı iqtisadi inkişaf, geniş rifahın sosial birlik və sabitlik üçün vacib olduğunu dərk edərək, sərvətin daha ədalətli bölüşdürülməsini hədəfləyir [1, s. 416].

Davamlı iqtisadi inkişaf məşğulluq imkanlarının təkcə kəmiyyətini deyil, həm də keyfiyyətini vurğulayır. İş yerlərinin yaradılması həm insanların rifahına, həm də ətraf mühitə müsbət töhfə verən sektorları təşviq etməklə ekoloji və sosial məqsədlərə uyğun olmalıdır. Bundan əlavə, əmək bazarı mülahizələri ədalətli əməkhaqqının, təhlükəsiz iş şəraitinin və bacarıqların inkişafı imkanlarının təmin edilməsini nəzərdə tutur. Bu amilləri birləşdirərək davamlı iqtisadi inkişaf təkcə iqtisadi cəhətdən məhsuldar deyil, həm də sosial və ekoloji cəhətdən məsuliyyət daşıyan işçi qüvvəsi yaratmaq məqsədi daşıyır.

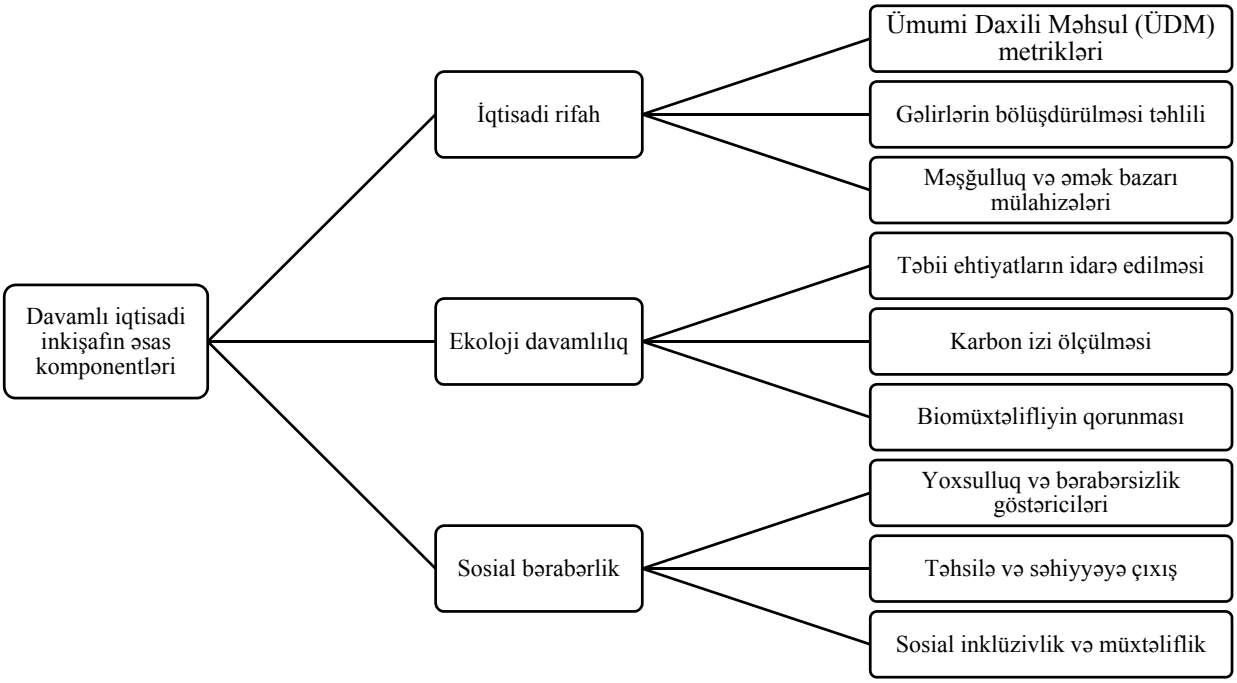
2. Ekoloji davamlılıq

Davamlı iqtisadi inkişaf təbii ehtiyatların məhdud təbiətini və resursların məsuliyyətli idarə edilməsinin vacibliyini qəbul edir. Təbii ehtiyatlardan istifadənin qiymətləndirilməsi üçün metodologiyalar hasilat dərəcələrinin izlənilməsi, tükənmə risklərinin təhlili və davamlı təcrübələrin həyata keçirilməsini əhatə edir. Təbii ehtiyatların idarə edilməsini iqtisadi planlaşdırmaya inteqrasiya etməklə, dövlətlər davamlı və dayanıqlı iqtisadi zəmin yaradaraq, həddindən artıq istismar və ətraf mühitin deqradasiyası tələlərindən qaça bilərlər.

İqlim dəyişikliyinin həlli ekoloji davamlılığın mərkəzi prinsipidir. Karbon ayaq izinin ölçülməsi iqtisadi fəaliyyətlərlə bağlı istixana qazı emissiyalarını qiymətləndirir. Karbon izlərini kəmiyyətcə hesablamaq və azaltmaqla, davamlı iqtisadi inkişaf iqtisadi artımı ətraf mühitin zərərindən ayırmağa çalışır. Karbon qiymət mexanizmləri, həyat dövrünün qiymətləndirilməsi və emissiya inventarları sənayelərin və iqtisadiyyatların karbon təsirini başa düşməyə və azaltmağa kömək

edən metodologiyalardır [4, s.15].

Biomüxtəliflik sağlam və davamlı ekosistemin mühüm komponentidir. Davamlı iqtisadi inkişaf iqtisadi fəaliyyətlərin biomüxtəlifliyə və ekosistemlərə təsirini qiymətləndirmək üçün metodologiyaları özündə birləşdirir. Bu, inkişafın bitki və heyvan növlərinin zəngin müxtəlifliyinə xələl gətirməməsini təmin etmək üçün biomüxtəliflik indekslərini, yaşayış mühitinin qiymətləndirilməsini və mühafizənin planlaşdırılmasını əhatə edir. Mühafizə səyləri insanların rifahını və iqtisadi fəaliyyətlərin davamlılığını əsaslandıran ekosistem xidmətlərinin saxlanmasının ayrılmaz hissəsidir.

Şəkil 1. Davamlı iqtisadi inkişafın əsas komponentləri.

3. Sosial bərabərlik

Davamlı iqtisadi inkişaf yoxsulluğun aradan qaldırılmasına və sosial bərabərsizliyin azaldılmasına güclü diqqət yetirir. Yoxsulluğun və bərabərsizliyin ölçülməsi üçün metodologiyalara yoxsulluq səviyyəsi, İnsan İnkişafı İndeksi (İİİ) və Palma nisbəti kimi göstəricilər daxildir. Cəmiyyət daxilində resursların və imkanların bölüşdürülməsini başa düşməklə, siyasətçilər təcrid olunmuş icmaları yüksəltmək və sosial inteqrasiyanı təşviq etmək üçün məqsədyönlü müdaxilələr hazırlaya bilərlər. Təhsil və səhiyyə sosial bərabərliyin əsas sütunlarıdır. Təhsilə çıxışın qiymətləndirilməsi metodologiyalarına savadlılıq əmsalı, məktəbə qəbul əmsalları və təhsil nailiyyətləri daxildir. Eynilə, səhiyyə göstəriciləri əsas səhiyyə xidmətlərinə çıxışı, peyvənd əhatəsini və gözlənilən ömür müddətini əhatə edir. Davamlı iqtisadi inkişaf təhsil və səhiyyəyə investisiyaları prioritetləşdirir, onları fərdi rifahın katalizatorları və ümumi ictimai tərəqqiyə töhfə verənlər kimi tanıyır [5, s.1856].

Sosial inklüzivlik müxtəlifliyin və bərabər imkanların vacibliyini qəbul edərək iqtisadi göstəricilərdən kənara çıxır. Sosial inklüzivliyin qiymətləndirilməsi üçün metodologiyalar gender bərabərliyi, etnik müxtəliflik və sosial mobillik ilə bağlı ölçüləri əhatə edir. Dayanıqlı iqtisadi inkişaf inklüzivliyi təşviq etməklə, mənşəyindən və kimliyindən asılı olmayaraq, bütün fərdlərin iqtisadi fəaliyyətlərə töhfə vermək və ondan faydalanmaq imkanına malik olduğu cəmiyyətlər yaratmağa çalışır.

Nəticə olaraq, dayanıqlı iqtisadi inkişafın əsas komponentləri – iqtisadi rifah, ekoloji davamlılıq və sosial bərabərlik – bir-biri ilə sıx bağlıdır və bir-birini gücləndirir. Hər bir komponentlə əlaqəli metodologiyalar siyasətçilər, tədqiqatçılar və maraqlı tərəflər üçün balanslaşdırılmış, möhkəm və

ədalətli gələcəyi təmin edən strategiyaları qiymətləndirmək, planlaşdırmaq və həyata keçirmək üçün hərtərəfli çərçivə təmin edir. Bu komponentlərin qarşılıqlı asılılığını dərk etmək davamlı inkişaf məqsədlərinə nail olmaq və iqtisadi tərəqqinin ətraf mühitin mühafizəsi və sosial rifahla ahəngdar şəkildə uzlaşdığı dünya yaratmaq üçün vacibdir [10, s.1015].

Davamlı iqtisadi inkişafa metodoloji yanaşmalar

İnteqrasiya edilmiş Qiymətləndirmə Modelləri (İQM) iqtisadi, ekoloji və sosial ölçülərin eyni vaxtda təhlilini asanlaşdıran hərtərəfli çərçivələrdir. Bu modellər müxtəlif məlumat dəstlərini birləşdirir və müxtəlif siyasi qərarların nəticələrinin vahid anlayışını təmin etmək üçün iqtisadi göstəricilər, iqlim dəyişənləri və sosial parametrlər kimi müxtəlif amilləri özündə birləşdirir. İQM qərar qəbul edənlərə inkişaf strategiyalarının uzunmüddətli davamlılığını qiymətləndirməyə imkan verən bu ölçülər arasında mürəkkəb qarşılıqlı əlaqəni ələ keçirməyi hədəfləyir. İQM-nin güclü tərəfləri onların sistem düşüncəsi yanaşması təklif etmək bacarığındadır. Onlar iqtisadi artım, ətraf mühitin mühafizəsi və sosial rifah arasında uzlaşmaların və sinerjilərin araşdırılmasına imkan verir. İQM ssenari təhlilinə imkan verir, siyasətçilərə müxtəlif siyasət seçimlərinin potensial nəticələrini araşdırmaqda kömək edir. Bununla belə, bu modellər məlumatların qeyri-müəyyənliyi, mürəkkəb sistemlərin sadələşdirilməsi və uzunmüddətli gələcək tendensiyaların dəqiq proqnozlaşdırılması problemi də daxil olmaqla məhdudiyyətlərlə gəlir. Bu məhdudiyyətlərə baxmayaraq, İQM davamlı iqtisadi inkişafa dair hərtərəfli perspektiv axtaran qərar qəbul edənlər üçün dəyərli alətlər olaraq qalır.

İQM siyasətlərin və müdaxilələrin təsirlərini qiymətləndirmək üçün strukturlaşdırılmış metodologiya təmin etməklə davamlı iqtisadi inkişafda tətbiq tapırlar. Siyasətçilər alternativ ssenariləri araşdırmaq və ekoloji və sosial mülahizələrlə iqtisadi artımı tarazlaşdıran strategiyaları müəyyən etmək üçün İQM-dən istifadə edə bilərlər. Məsələn, İQM bərpa olunan enerji texnologiyalarına investisiyanın iqtisadi məhsula, karbon emissiyalarına və məşğulluq dərəcələrinə təsirini təhlil edə bilər. Eyni zamanda bir neçə ölçüləri nəzərə alaraq, İQM davamlı inkişaf prinsiplərinə uyğun gələn sübuta əsaslanan qərarların qəbul edilməsinə töhfə verir [3, s. 4].

Çox Meyarlı Qərarların Təhlili (ÇMQT) alternativ fəaliyyət kurslarını qiymətləndirmək və sıralamaq üçün çoxlu meyar və məqsədləri nəzərə alan qərar qəbuletmə metodologiyasıdır. Davamlı iqtisadi inkişaf kontekstində ÇMQT qərar qəbul edən şəxslərə iqtisadi, ekoloji və sosial ölçüləri əhatə edən bir sıra meyarlar əsasında siyasət və ya layihələrin performansını qiymətləndirməyə imkan verir. Maraqlı tərəflərin üstünlükləri əsasında hər bir meyara çəkilər təyin etməklə, ÇMQT daha geniş davamlılıq məqsədlərinə uyğun gələn müdaxilələri prioritetləşdirməyə kömək edir. ÇMQT-nin əsas gücündən biri onun qərar qəbul etmə prosesinə maraqlı tərəflərin üstünlüklərinin daxil edilməsini vurğulamasıdır. İcmalar, bizneslər və qeyri-hökumət təşkilatları da daxil olmaqla müxtəlif maraqlı tərəfləri cəlb etməklə, qərar qəbul edənlər seçilmiş müdaxilələrin təsirə məruz qalan tərəflərin dəyərlərini və narahatlıqlarını əks etdirməsini təmin edə bilərlər. ÇMQT-nin iştirakçı təbiəti qərarların legitimliyini artırır və maraqlı tərəflər arasında mülkiyyət hissini gücləndirir [8, s.14].

ÇMQT müxtəlif davamlı inkişaf kontekstlərində uğurla tətbiq edilmişdir. Məsələn, şəhərsalmada ÇMQT ətraf mühitə təsir, iqtisadi məqsədəuyğunluq və sosial ədalət mülahizələrinə əsaslanan infrastruktur layihələrinin prioritetləşdirilməsinə kömək etmişdir. Təbii ehtiyatların idarə edilməsi kontekstində ÇMQT resursların istismarı və mühafizəsi arasında mübadiləsi qiymətləndirməyə kömək etmişdir. Keys tədqiqatları mürəkkəb, çoxölçülü problemlərin həllində və davamlı inkişaf məqsədlərinə uyğun gələn qərarları dəstəkləməkdə ÇMQT-nin çoxyönlülüyünü nümayiş etdirir.

Fəaliyyət Dövrünün Qiymətləndirilməsi (FDQ) məhsulun, prosesin və ya xidmətin xammalın çıxarılmasından tutmuş utilizasiyaya qədər bütün həyat dövrü boyunca ətraf mühitə təsirlərini qiymətləndirən metodologiyadır. Davamlı iqtisadi inkişaf kontekstində FDQ müxtəlif iqtisadi fəaliyyətlərlə əlaqəli ətraf mühitin izlərini kəmiyyətcə qiymətləndirmək üçün sistematik bir yol təqdim edir. FDQ enerji istifadəsi, resursların tükənməsi və emissiyalar kimi aspektləri nəzərdən keçirir, müxtəlif istehsal və istehlak nümunələrinin davamlılığı haqqında anlayışlar təklif edir [7, s.11].

FDQ iqtisadi fəaliyyətlərin ətraf mühitə təsirini qiymətləndirmək üçün xüsusilə dəyərlidir. Mə-

sələn, istehsal sektorunda FDQ müxtəlif istehsal üsulları və ya materialların ətraf mühitə təsirlərini müqayisə edə bilər. Fəaliyyət dövründə qaynar nöqtələri müəyyən etməklə, qərar qəbul edənlər ətraf mühitə mənfi təsirləri minimuma endirmək üçün müdaxilələri hədəfləyə bilərlər. FDQ-nin bütün həyat dövrünü hesablamaq qabiliyyəti ekoloji davamlılığın hərtərəfli başa düşülməsini təmin edir, daha yaşıl və resurs baxımından daha səmərəli təcrübələrin inkişafına rəhbərlik edir. Davamlı iqtisadi inkişafa nail olmaq üçün iqtisadi qərarların qəbuluna ekoloji mülahizələrin inteqrasiyası çox vacibdir. İqtisadi fəaliyyətlərin nəticələrinin daha dolğun təsvirini təmin etmək üçün FDQ, xərc-fayda təhlili və ya eko-səmərəlilik metrikləri kimi iqtisadi göstəricilərlə birləşdirilə bilər. Bu inteqrasiya qərar qəbul edən şəxslərə davamlı və dövri iqtisadiyyatların inkişafına təkan verərək, onların ekoloji nəticələrini nəzərə alaraq strategiyaların iqtisadi səmərəliliyini qiymətləndirməyə imkan verir.

Nəticə olaraq, İnteqrasiya edilmiş Qiymətləndirmə Modelləri (İQM), Çox Meyarlı Qərar Təhlili (ÇMQT) və Fəaliyyət Dövrünün Qiymətləndirilməsi (FDQ) kimi metodoloji yanaşmalar davamlı iqtisadi inkişafın ardınca çalışan siyasətçilər, tədqiqatçılar və maraqlı tərəflər üçün dəyərli alətlər təklif edir. Bu metodologiyalar iqtisadi, ekoloji və sosial amillər arasında mürəkkəb qarşılıqlı əlaqəni təhlil etmək, qərar qəbul edənləri uzunmüddətli davamlılığı və dayanıqlığı təşviq edən seçimlərə istiqamətləndirmək üçün strukturlaşdırılmış çərçivələr təqdim edir. Qlobal çağırışlarla üzləşməyə davam etdikcə, bu metodların tətbiqi iqtisadi rifahı ətraf mühitin bütövlüyü və sosial ədalətlə uyğunlaşdıran gələcəyin formalaşdırılması üçün getdikcə daha vacib olur.

Davamlı iqtisadi inkişafa metodoloji yanaşmalarda əsas problemlərdən biri məlumatların mövcudluğu və etibarlılığıdır. Hərtərəfli və dəqiq məlumatlar mənalı modellərin qurulması və güclü təhlillərin aparılması üçün vacibdir. Bununla belə, bir çox hallarda məlumatlar natamam, köhnəlmiş və ya sadəcə olaraq əlçatmaz ola bilər. Bu məhdudiyyət metodologiyaların effektivliyinə mane ola bilər, çünki qərar qəbul edənlər məlumatlı seçimlər etmək üçün dəqiq məlumatlara etibar edirlər. Məlumat toplama mexanizmlərini təkmilləşdirmək, şəffaflığı artırmaq və məlumat infrastrukturuna sərmayə qoymaq səyləri bu çətinliyin aradan qaldırılması üçün çox vacibdir [9, s.42].

Davamlı iqtisadi inkişaf qlobal narahatlıq doğurur və müxtəlif ölkələr üzrə tərəqqinin müqayisəsi ən yaxşı təcrübələrin və təkmilləşdirmə sahələrinin müəyyənləşdirilməsinin ayrılmaz hissəsidir. Bununla belə, məlumatların toplanması metodlarında, hesabat standartlarında və sosial-iqtisadi kontekstlərdəki dəyişikliklərə görə, ölkələrarası müqayisələrdə çətinliklər yaranır. Müxtəlif regionlar üzrə məlumatların uyğunlaşdırılması beynəlxalq əməkdaşlıq və standartlaşdırılmış göstəricilərin işlənib hazırlanmasını tələb edir. Bu problemlərin aradan qaldırılması davamlı inkişaf məqsədlərinə doğru qlobal tərəqqinin daha dəqiq qiymətləndirilməsinə imkan verir.

Davamlı iqtisadi inkişaf iqtisadi, ətraf mühit və sosial elmləri birləşdirən fənlərarası yanaşma tələb edir. Bununla belə, ənənəvi akademik və institusional strukturlar çox vaxt əməkdaşlığa mane olan siloslar yaradaraq intizam ixtisasına üstünlük verirlər. Bu problemin öhdəsindən gəlmək üçün fənlərarası tədqiqat və təhsilin təşviq edilməsi, alimlərin sərhədlər boyu işləməyə həvəsləndirilməsi və bilik mübadiləsi üçün platformaların yaradılması tələb olunur. İnteqrasiya edilmiş təlim proqramları və birgə tədqiqat təşəbbüsləri davamlı inkişafla bağlı mürəkkəb məsələlərin daha vahid başa düşülməsini asanlaşdıra bilər. Təşkilatlar və dövlət qurumları daxilində sönük yanaşmalar da effektiv metodoloji tətbiq üçün problem yaradır. Şöbələr kifayət qədər inteqrasiya olmadan iqtisadi, ekoloji və ya sosial aspektlərə diqqət yetirərək müstəqil fəaliyyət göstərə bilər. Bu silosların dağıdılması təşkilati restrukturizasiyanı, çarpaz funksional komandaların yaradılmasını və davamlı inkişaf üçün ortaq vizyonun təşviqini tələb edir. Əməkdaşlıq üçün stimul yaratmaq və müxtəlif fənlərin qarşılıqlı əlaqəsini vurğulamaq daha səmərəli və əhatəli metodoloji yanaşmalara səbəb ola bilər [6, s.8].

Davamlı iqtisadi inkişafa metodoloji yanaşmalar çox vaxt müxtəlif maraqlı tərəflərin, o cümlədən icmaların, bizneslərin və qeyri-hökumət təşkilatlarının daxil edilməsini nəzərdə tutur. Bununla belə, inklüzivliyə və təmsilçiliyə nail olmaq çətin ola bilər. Müəyyən qruplar marjinallaşdırıla və ya adekvat təmsil olunmaya bilər ki, bu da qərəzli nəticələrə gətirib çıxarır. Bu problemi

həll etmək üçün bütün aidiyyəti tərəflərin səslərinin eşidilməsini təmin edərək, inklüziv maraqlı tərəflərin cəlb edilməsi strategiyalarının həyata keçirilməsi vacibdir. Bu, məqsədyönlü təbliğat, icma təşkilatları ilə tərəfdaşlıq və əks əlaqə və daxiletmə mexanizmlərini əhatə edə bilər. Davamlı iqtisadi inkişaf qısamüddətli iqtisadi prioritetlər və uzunmüddətli davamlılıq məqsədləri arasında balans tələb edir. Maraqlı tərəflər, xüsusən də özəl sektorda, uzunmüddətli ekoloji və ya sosial mülahizələrdən daha çox ani maliyyə qazanclarına üstünlük verə bilərlər. Bu rəqabətli maraqlar arasında tarazlığın yaradılması çətin, lakin davamlı inkişaf təşəbbüslərinin uğuru üçün çox vacibdir. Metodologiyalar həm qısamüddətli, həm də uzunmüddətli təsirlərin qiymətləndirilməsi mexanizmlərini özündə birləşdirməli, gələcək nəsillərin rifahını nəzərə alan məsuliyyətli qərarların qəbulunun vacibliyini vurğulamalıdır [2, s.17].

Bu problemlərin aradan qaldırılması innovativ həllər və hökumətlər, akademik institutlar, bizneslər və icmalar arasında birgə yanaşma tələb edir. Məlumat infrastrukturunu təkmilləşdirmək, hesabat təcrübələrini standartlaşdırmaq və fənlərarası təhsili artırmaq üçün səylər vacibdir. Bundan əlavə, maraqlı tərəflər arasında açıq dialoq və əməkdaşlıq platformalarının yaradılması davamlı iqtisadi inkişafla bağlı problemlər və imkanlar haqqında ümumi anlayışı gücləndirə bilər.

Yekun olaraq, metodoloji yanaşmalar davamlı iqtisadi inkişafı istiqamətləndirməkdə mühüm rol oynasa da, məlumat məhdudiyyətləri, fənlərarası əməkdaşlıq və maraqlı tərəflərin cəlb edilməsi kimi problemlərin həlli vacibdir. Qərar qəbul edənlər bu problemlərin öhdəsindən gəlmək üçün onları qəbul etməklə və fəal işləməklə, iqtisadi cəhətdən çiçəklənən, ekoloji cəhətdən davamlı və sosial ədalətli gələcəyə doğru siyasət və təşəbbüsləri istiqamətləndirmək üçün metodoloji çərçivələrin daha möhkəm, əhatəli və effektiv olmasını təmin edə bilərlər.

Nəticə

Davamlı iqtisadi inkişafa nail olmaq üçün metodoloji yanaşmalar iqtisadi, ekoloji və sosial amillər arasında mürəkkəb qarşılıqlı əlaqəni başa düşmək üçün strukturlaşdırılmış çərçivənin təmin edilməsində mühüm rol oynayır. İnteqrasiya edilmiş Qiymətləndirmə Modelləri (İQM) vahid perspektiv təklif edir, Çox Meyarlı Qərar Təhlili (ÇMQT) maraqlı tərəflərin üstünlüklərini birləşdirir və Fəaliyyət Dövrünün Qiymətləndirilməsi (FDQ) məhsulun həyat dövrü ərzində ətraf mühitə təsirləri qiymətləndirir. Bu metodologiyalar davamlılıq prinsiplərinə uyğun gələn strategiyaların hazırlanmasında siyasətçiləri, tədqiqatçıları və maraqlı tərəfləri istiqamətləndirən, sübuta əsaslanan qərarların qəbul edilməsinə kollektiv şəkildə töhfə verir.

Davamlı iqtisadi inkişafın mahiyyəti iqtisadi, ekoloji və sosial ölçülərin bir-biri ilə əlaqəli olduğunun tanınması və vurğulanmasından ibarətdir. İqtisadi artımın ekoloji və sosial mülahizələrdən ayrılmış ənənəvi baxışı artıq etibarlı deyil. Bunun əvəzinə, bu amillər arasında simbiotik əlaqələri qiymətləndirən hərtərəfli bir anlayış tələb olunur. İqtisadi rifah ətraf mühitin deqradasiyası və ya sosial bərabərsizliklərin kəskinləşməsi bahasına olarsa, davamlı ola bilməz. İnteqrasiya edilmiş perspektivi mənimsəməklə, cəmiyyətlər rifahı, ətraf mühitə davamlılığı və sosial bərabərliyin harmonik şəkildə birgə mövcudluğunu təmin edən bir yol yarada bilər. 21-ci əsrin çağırışları ilə mübarizə apardıqca, davamlı iqtisadi inkişaf üçün fəaliyyətə çağırış həmişəkindən daha aktuallaşır. İqlim dəyişikliyinin, resursların tükənməsinin və sosial bərabərsizliyin təsirləri transformativ və davamlı yanaşmalara ehtiyacı vurğulayır. Bütün səviyyələrdə qərar qəbul edənlər – hökumət rəsmiləri, biznes liderləri, akademiklər və vətəndaşlar – davamlı gələcəyin formalaşdırılmasında öz rollarını tanımalıdırlar. Bu, iqtisadi fəaliyyətin ətraf mühitə və cəmiyyətə uzunmüddətli nəticələrini nəzərə alan metodoloji yanaşmaların qəbulu və təkmilləşdirilməsi öhdəliyini tələb edir.

Bundan əlavə, fəaliyyətə çağırış qlobal əməkdaşlığın gücləndirilməsini əhatə edir. Davamlı iqtisadi inkişaf milli sərhədləri aşan kollektiv səydir. Millətlər birgə problemləri həll etmək üçün əməkdaşlıq etməli, bilikləri, ən yaxşı təcrübələri və resursları paylaşmalıdırlar. Beynəlxalq təşkilatlar, vətəndaş cəmiyyəti və özəl sektor da davamlı inkişafın irəliyə aparılmasında mühüm rol oynayır. Birgə işləməklə, biz metodoloji yanaşmaların təsirini gücləndirə, onların qlobal miqyasda mənalı və müsbət dəyişikliklərə səbəb olmasını təmin edə bilərik. Yekun olaraq qeyd edək ki,

davamlı iqtisadi inkişaf təkcə nəzəri konsepsiya deyil, həm də indiki və gələcək nəsillərin rifahı üçün praktiki imperativdir. Əsas metodoloji yanaşmaların xülasəsi ciddi təhlilin və strateji planlaşdırmanın vacibliyini vurğulayır. İqtisadi, ekoloji və sosial amillərin qarşılıqlı əlaqəsini vurğulamaq qərar qəbul edənlər üçün rəhbər prinsipdir. Fəaliyyətə çağırış bütün maraqlı tərəfləri iqtisadi inkişafın təkcə firavan deyil, həm də davamlı və ədalətli olduğu gələcəyin formalaşmasında fəal iştirak etməyə çağırır - bu, bir-biri ilə əlaqəli dünyamızın mürəkkəbliyini əhatə edən gələcəkdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Aliyev, A.G. (2021). Methodological Basis of the Comparative Evaluation of Inclusiveness Level of Economic Development. Management Dynamics in the Knowledge Economy, 9(4), 404-418. DOI 10.2478/mdke-2021-0027
2. Assiri M., Barone V., Silvestri F., Tassinari M. Planning sustainable development of local productive systems: A methodological approach for the analytical identification of Ecoregions, Journal of Cleaner Production, Volume 287, 2021, 125006, ISSN 0959-6526, https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2020.125006.
3. Bakanach O.V., Proskurina N.V. and Tokarev Yu.A. Methodology of Complex Evaluation of Sustainable Development of Socio-Environmental-Economic Systems. SHS Web of Conferences 62, 05001 (2019). Problems of Enterprise Development: Theory and Practice 2018, 5p.
4. Chupina, Z.; Chursin, A.; Boginsky, A.; Kvasov, I. Sustainable Economic Development of Enterprises: A Methodology Based on the Toolkit. Sustainability 2023, 15, 12682. https://doi.org/10.3390/su151712682
5. Dalevska N. & Dalevska N. & Khobta V. & Valentyna Khobta & Aleksy Kwilinski & Aleksy Kwilinski & Sergey Kravchenko & Sergey Kravchenko, 2019. "A model for estimating social and economic indicators of sustainable development," Entrepreneurship and Sustainability Issues, VsI Entrepreneurship and Sustainability Center, vol. 6(4), pages 1839-1860, June.
6. Koshkalda I. et al. Methodology for assessing the sustainable development of administrative-territorial units. 2023 IOP Conf. Ser.: Earth Environ. Sci. 1150 012020, 9p.
7. Maier, S.D.; Beck, T.; Francisco Vallejo, J.; Horn, R.; Söhlemann, J.-H.; Nguyen, T.T. Methodological Approach for the Sustainability Assessment of Development Cooperation Projects for Built Innovations Based on the SDGs and Life Cycle Thinking. Sustainability 2016, 8, 1006. https://doi.org/10.3390/su8101006
8. Volkov A. Methodological approaches to the study of socio-economic constraints on sustainable development of the Karelian Arctic region in modern conditions. E3S Web Conf., 203 (2020) 05023. DOI: https://doi.org/10.1051/e3sconf/202020305023
9. United Nations. Indicators of Sustainable Development: Guidelines and Methodologies, New York, 2007.
10. Ye, Bryukhovetskaya Natalya; Yu, Korytko Tetyana. Independent Journal of Management & Production; Sao Paulo Vol. 11, Iss. 6, (Sep/Oct2020): 1803-1818. DOI:10.14807/ijmp.v11i6.1156

Юсиф Азиз оглы Алекберли
Бакинский Государственный Университет, магистр
yusif.alakbarli262@gmail.com

Фарид Фикрет оглы Бабаев
Бакинский Государственный Университет, доцент
farid.babaev.bsu@gmail.com

Методологические подходы к определению устойчивого экономического развития

Резюме

Целью исследования является критическая оценка и сравнение различных методологических рамок, используемых при оценке устойчивого экономического развития, с целью

выявления сильных и слабых сторон и областей для улучшения.

Методология исследования-предполагает всесторонний обзор существующей литературы, анализ тематических исследований и разработку сравнительной основы для оценки эффективности и применимости различных методологических подходов в контексте устойчивого экономического развития.

Практическая значимость исследования-заключается в предоставлении политикам, исследователям и заинтересованным сторонам ценной информации о выборе и применении наиболее подходящих методологических подходов для оценки и управления инициативами устойчивого экономического развития, способствуя принятию решений на основе фактических данных.

Результаты исследования-выявляют тонкие различия между методологическими подходами, предлагая тонкое понимание их соответствующих вкладов и ограничений, тем самым позволяя более осознанный выбор и применение методологий на практике.

Оригинальность и научная новизна исследования- проистекают из его всестороннего и критического анализа различных методологических подходов, синтеза существующих знаний, чтобы предложить единый взгляд на их полезность и недостатки в оценке устойчивого экономического развития, способствуя развитию исследовательских методологий в поле.

Ключевые слова: устойчивое развитие, методология, экономическая оценка, метрики устойчивости, инструменты принятия решений, оценка развития.

Yusif Aziz Alakbarli
Baku State University, master
yusif.alakbarli262@gmail.com

Farid Fikret Babayev
Baku State University, associate professor
farid.babayev.bsu@gmail.com

Methodological approaches to the determination of sustainable economic development

Summary

The purpose of the research-is to critically evaluate and compare various methodological frameworks used in assessing sustainable economic development, aiming to identify strengths, weaknesses, and areas for improvement.

The methodology of the research-involves a comprehensive review of existing literature, analysis of case studies, and the development of a comparative framework to assess the effectiveness and applicability of different methodological approaches in the context of sustainable economic development.

The practical importance of the research- lies in providing policymakers, researchers, and stakeholders with valuable insights into selecting and applying the most suitable methodological approaches for evaluating and guiding sustainable economic development initiatives, fostering evidence-based decision-making.

The results of the research- reveal nuanced distinctions between methodological approaches, offering a nuanced understanding of their respective contributions and limitations, thereby enabling a more informed selection and application of methodologies in practice.

The originality and scientific novelty of the research- stem from its comprehensive and critical analysis of various methodological approaches, synthesizing existing knowledge to offer a unified perspective on their utility and shortcomings in the assessment of sustainable economic development, contributing to the advancement of research methodologies in the field.

Keywords: sustainable development, methodology, economic assessment, sustainability metrics, decision-making tools, development evaluation.